

WAĆLAW GAJEWSKI — HONOROWY CZŁONEK PTB

Walny Zjazd PTB w Łodzi nadał dnia 3 września 1986 r. godność członka honorowego panu Wacławowi Gajewskiemu emerytowanemu profesorowi Uniwersytetu Warszawskiego. Wacław Gajewski urodził się 28 lutego 1911 roku w Krakowie, gdzie warszawska rodzina Gajewskich przebywała jakiś czas, kiedy ojciec, Wacław Gajewski senior, był asystentem na wydziale rolnym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Matka prof. Gajewskiego, Wanda, z lekarskiej rodziny Landau zamieszkałej stale w Warszawie, miała wykształcenie przyrodnicze. Studiowała

w Genewie i ukończyła tam botanikę pod kierunkiem znakomitego w owych czasach profesora R. Chodata.

Po kilku krakowskich latach Gajewscy przenieśli się z powrotem do Warszawy, gdzie pani Gajewska nauczwała na kursach dla dorosłych, a Gajewski senior pracował w instytucji organizującej hodowlę bydła i koni.

Wacław Gajewski junior uczył się i studiował w Warszawie; ukończył Gimnazjum Ziemi Mazowieckiej, a następnie w r. 1934 wydział przyrodniczy UW. Na tym uniwersytecie w trzy lata później (1937 r.) uzyskał doktorat za pracę pt. *Elementy flory polskiego Podola*, wykonaną pod kierunkiem profesora Bolesława Hryniewieckiego i został asystentem w Ogrodzie Botanicznym UW. Wkrótce jednak, jak większość jego pokolenia, przerwał na pięć lat normalne życie i swoje badania naukowe.

Po wojnie od 1945 r. zajmuje stanowisko adiunkta w tymże Ogrodzie Botanicznym, ale zainteresowania jego przenoszą się z florystyki na eksperymentalną taksonomię i genetykę. W r. 1946 habilituje się na UW na podstawie pracy pt. „Cytogenetyczne badania nad rodzajem *Anemone*”. W r. 1950 jest wybrany członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, dwóch najważniejszych wtedy towarzystw naukowych. Towarzystwa te były rozwiązane w r. 1952 i zastąpione przez Polską Akademię Nauk, do której jednak W. Gajewskiego nie powołano. Przeciwnie był odsunięty w tych czasach od wykładów z genetyki i pracy dydaktycznej na uniwersytecie, ale pozostawiono go na stanowisku w Ogrodzie Botanicznym. Były to czasy niezbyt sprzyjające człowiekowi, który jako jeden z bardzo nielicznych nie ukrywał publicznie swojej dezaprobaty względem wprowadzanej do nauki polskiej miczurinowsko-łysenkowskiej nowej biologii i nie chciał potępić „reakcyjnej genetyki mendlowsko-morganowskiej”. Za to publicznie go krytykowano, a po cichu ściskano za rękę. W r. 1953 zostaje kierownikiem Pracowni Systematyki Eksperymentalnej PAN, a w r. 1954 profesorem nadzwyczajnym.

W wyniku kilkuletnich studiów nad ewolucyjnymi związkami gatunków rodzaju *Geum* powstała monografia „A cytogenetic study on the genus *Geum*” (*Monographia Bot.* 1957. 4.). Monografia ta spotkała się z międzynarodowym uznaniem: jako „a work of outstanding value” — słowa napisane przez Briggsa i Waltersa w książce pt. „Plant Variation and Evolution” (London, 1969). W tej monografii, i w późniejszych pracach, prof. Gajewski pokazał, że 25 gatunków z rodzaju *Geum* może być krzyżowanych i z większości krzyżówek rozwijają się częściowo płodne mieszańce. W naturze nie ma to większego znaczenia, ponieważ większość badanych gatunków jest allopatryczna i dlatego nie dochodzi do przekrzyżowań, ale nawet gatunki *Geum rivale* i *G. urbanum* w dużym stopniu sympatryczne i często rosnące obok siebie rzadko dają mieszańce i większe populacje hybrydowe. Wysłunięta była hipoteza, że kuklik (*Geum urbanum*) rozwinął się w płd.-wsch. Europie geograficznie izolowany od bardziej północnego *Geum rivale*.

Kwiaty *Geum rivale* są przystosowane do zapyłania przez pszczoły i trzmiele, a w kwiatach *Geum urbanum* takich przystosowań nie ma. Są one zapyłane przez

owady różnych grup, a prócz tego, jak się zdaje, często zdarza się samozapylenie. Te i pewne inne cechy umożliwiły *Geum urbanum* bardzo skutecznie opanać stanowiska na zacienionych brzegach lasów, które ucierpiały wskutek gospodarki. Tam oba gatunki spotykają się (*Geum rivale* jest rośliną wilgotnych, ocienionych stanowisk) i mogą się krzyżować. Zmiany środowiska prowadziły zatem do częściowego załamania bariery izolacji ekologicznej i wzmogły przepływ genów między obu gatunkami.

W końcu lat pięćdziesiątych prof. Gajewski ukończył swoje badania nad *Geum* w laboratorium profesora Stebbinsa w Kalifornii (California University, Davis) i opublikował pracę pt. „Evolution in the genus *Geum*” (Evolution, 1959, 19). Po tym przeniósł swoje zainteresowania na genetykę grzybów — studiuje genetykę *Neurospora* w Stanford University i genetykę *Ascobolus* w laboratorium profesora Rizet w Paryżu.

Zainteresowania profesora Gajewskiego wpłynęły bezpośrednio na liczną grupę współpracowników skupionych w dwu pracowniach zorganizowanych i prowadzonych przez niego: Zakład Genetyki UW (powstał w r. 1958) i Zakład Genetyki Ogólnej PAN (w r. 1961). To ostatnie laboratorium weszło w skład Instytutu Biochemii i Bifizyki PAN, którego dyrektorem był prof. Gajewski przez 5 lat (1967—1972). Jego naukowe osiągnięcia były tak oczywiste, że w r. 1958 został wybrany członkiem korespondentem, a w r. 1969 członkiem zwyczajnym PAN. Od r. 1980 zasiada w prezydium PAN.

Prace naukowe prof. Gajewskiego najpierw ukazywały się głównie w *Acta Soc. Bot. Pol.*, a od lat sześćdziesiątych były publikowane (wspólnie ze współautorami) w paru czasopismach międzynarodowych: *Genetical Research*, *Molecular and General Genetics*, *Journal of General Microbiology*; monograficzny artykuł pt. „Synchronous zygote formation” in *Methods in Cell Biology*” (red. D.M. Prescott) 1975 Acad. Press. Bardzo dużo artykułów przeglądowych i popularnych ukazało się w czasopismach krajowych, a opracowania dla szkół średnich wydawały Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych. Podręcznik akademicki pt. „Genetyka ogólna i molekularna” od 1971 do 1983 roku miał 5 wydań. W roku 1981 pojawiła się „Inżynieria genetyczna” (napisana wspólnie z P. Węgląńskim).

Aby zilustrować rozwój problematyki badawczej od florystyki przez eksperymentalną taksonomię do cytogenetyki i molekularnej genetyki wymienimy jedynie zagadnienia rozwiązywane przez prof. Gajewskiego i jego współpracowników. Najpierw badania koncentrowały się na cytogenetycznych związkach gatunków w kilku rodzajach roślin kwiatowych (*Geum*, *Aquilegia*, *Anemone*), chromosomach płciowych u *Rumex*, później badane były mechanizmy rekombinacji u *Ascobolus*, mechanizm ekspresji genów u *Aspergillus* i w końcu mechanizm mutagenyzy u drożdży, a także metodami inżynierii genetycznej klonowano geny *Aspergillus*.

Prof. Gajewski wkrótce po wojnie zajął się pracą wydawniczą w *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, których redaktorem pozostawał od 1947 do 1980 r. Obowiązki redaktora z początku wymagały m. in. umiejętności powożenia konnym

wozem, którym trzeba było transportować papier do drukarni i wydane zeszyty Acta do redakcji. W r. 1970 prof. Gajewski wszedł do zespołu redakcyjnego Journal of Molecular and General Genetics.

Przez długi czas prof. Gajewski pracował w Komitecie Botanicznym PAN, jako sekretarz w latach 1952—1958, a następnie do roku 1969 jako przewodniczący. Nadając mu tytuł honorowego członka PTB, Towarzystwo uhonorowało zarówno wielkie zasługi naukowe i organizacyjne jak i nieocenioną pracę dla Towarzystwa.

Bohdan Rodkiewicz, Jerzy Szweykowski